

આજના વિજ્ઞાનયુગમાં જૈન જીવવિચારણાની આહારક્ષેત્રે પ્રસ્તુતતા

ડૉ. નારાયણ મ. કંસારા

(૧) જૈન જીવવિચારણા

જૈન ધર્મમાં સ્વીકારવામાં આવેલા નવ મૂળભૂત પદાર્થોમાં એક તે છે જીવ. આ જીવનાં નીચે મુજબના ગુણધર્મો ગંણાવવામાં આવ્યા છે : ચૈતન્યલક્ષણ; પરિણામી; જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, સુખ, દુઃખ, વીર્ય, ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ, દ્રવ્યત્વ, પ્રેમયત્વ, પ્રાણધારિત્વ, ક્રોધ વગેરે પરિણતત્વ, સંસારિત્વ, સિદ્ધત્વ, પરવસ્તુવ્યા-વૃત્તત્વ વગેરે સ્વપર પર્યાયો રૂપી ધર્મોથી ભિન્ન છતાં અભિન્નપણું ; કર્તા ; સાક્ષાદ્ ભોક્તા, સ્વદેહપરિમાણવાળો, દરેક શરીરમાં ભિન્ન, પૌદ્ગલિક અને અદૃષ્ટવાન. આ જીવ બે પ્રકારનો હોય છે : મુક્ત અને સંસારી. મુક્ત જીવના સકલ કર્મોનો ક્ષય થઈ ગયેલો હોય છે. સાંસારિક જીવ ચાર પ્રકારનો હોય છે : સુર, નારક, મનુષ્ય અને તિર્યક્. એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય. એમાં પળ એકેન્દ્રિય જીવો પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ પાંચ પ્રકારના હોય છે.^૧

એકેન્દ્રિય જીવોને સ્પર્શનેન્દ્રિય, કાયબલ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય આ ચાર પ્રાણ હોય છે. દ્વીન્દ્રિય જીવોને આ ચાર ઉપરાંત રસનેન્દ્રિય અને વચનબલ્લ અધિક હોવાથી છ પ્રાણ હોય છે. ત્રીન્દ્રિય જીવોને ઉપર જણાવેલ છ ઉપરાંત ઘ્રાણેન્દ્રિય હોવાથી સાત પ્રાણ હોય છે. ચતુરિન્દ્રિય જીવોને ઉપર્યુક્ત સાત ઉપરાંત શ્રોત્રેન્દ્રિય હોવાથી આઠ પ્રાણ હોય છે. અસંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિય જીવોને ઉપર મુજબના આઠ ઉપરાંત નેત્રેન્દ્રિય વધુ હોવાથી નવ પ્રાણ હોય છે ; અને સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિય જીવોને ઉપર નિર્દેશેલ નવ ઉપરાંત મનોબલ્લ અધિક હોવાથી દસ પ્રાણ હોય છે.^૨

૧. શુભવિજયકૃતા પ્રમાણનયતત્ત્વપ્રકાશિકા સ્વાદ્વાદભાષા (સંપા. નારાયણ મ. કંસારા, Sambodhi, Vol. XVIII, 1992-93), pp. 101-122, પરિ. ૮ સૂ. ૩ (પૃ. ૧૧૬-૧૧૭).

૨. મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી - જૈનધર્મ, શ્રી વિજયધર્મસૂરિ ગ્રંથમાલ - ૫૧, ઉજ્જૈન, વિ.સં. ૧૯૯૫, પૃ. ૭૬.

સંસારી જીવોના બીજી દૃષ્ટિએ સ્થાવર અને ત્રસ એવા બે પ્રકાર પાડવામાં આવ્યા છે. સ્થાવર જીવો તે છે જેમને કેવલ શરીર જ હોય છે અને તેઓમાં હલનચલનની ક્રિયા પ્રત્યક્ષરૂપે જોવામાં આવતી નથી છતાં આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા અને ગ્રહણ કરવાની પરિગ્રહસંજ્ઞા જોવામાં આવે છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય એ પાંચ પ્રકારો સ્થાવર જીવોના છે અને તે એકેન્દ્રિય અથવા દ્વીન્દ્રિય હોય છે. આ વૈજ્ઞાનિક જમાનામાં તો સૂક્ષ્મદર્શક વગેરે યંત્રો દ્વારા પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિમાં ચેતનલક્ષણ જીવ હોવાનું પ્રત્યક્ષ કરી બતાવવામાં આવ્યું છે.^૩ જેને એક જ ઇન્દ્રિય હોય છે. તેવા જીવોને ફક્ત શરીર જ હોય છે. મુખ વગેરે નથી હોતું, તો પળ તેમનામાં ગ્રહણશક્તિ હોવાથી તેઓ આહાર વગેરે કરી શકે છે. જેમ કે, વનસ્પતિ પોતાનો આહાર જમીનમાંથી રસ ચૂસીને મેલવી લે છે. અગ્નિનો આહાર વાયુ છે, અને તે જેટલો જોઈએ તેટલો ગ્રહણ કરી લે છે. દ્વીન્દ્રિય જીવોને શરીર અને મુખ ; ત્રીન્દ્રિય જીવોને શરીર, મુખ અને નાક ; ચતુરિન્દ્રિય જીવોને શરીર, મુખ, નાક અને આંખ ; અને પંચેન્દ્રિય જીવોને આ ચાર ઉપરાંત કાન હોય છે.^૪ કૃમિ, ગંડોલા, જલ્લો, શંખ, કોડા વગેરે જીવો દ્વીન્દ્રિય છે ; કીડી, જૂ, મંકોડા, માંકળ, ઇયલ, ધીમેલ વગેરે જીવો ત્રીન્દ્રિય છે ; માચી, ભમરો, વીંછી, બગાઈ વગેરે જીવો ચતુરિન્દ્રિય છે ; અને મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, માછલાં, દેવતા અને નારકી આ બધા જીવો પંચેન્દ્રિય છે.^૫

સ્થાવર અને ત્રસ બંને પ્રકારના જીવો અપર્યાપ્તા, અર્થાત્ અપૂર્ણ પર્યાપ્તિઓવાળા અને પર્યાપ્તા અર્થાત્ પૂર્ણ પર્યાપ્તિઓવાળા કહેવાય છે. પર્યાપ્તિ એ એક વિશિષ્ટ શક્તિ, જેને લીધે અમુક વસ્તુ ગ્રહણ કરાય છે. જે શક્તિથી આહાર ગ્રહણ કરાય તે *આહાર પર્યાપ્તિ*, જે શક્તિથી શરીરની સંરચના થાય તે *શરીર પર્યાપ્તિ*, જે શક્તિથી ઇન્દ્રિયો કાર્ય કરે છે તે *ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ*, જે શક્તિથી

૩. એજન, પૃ. ૭૭.

૪. એજન, પૃ. ૭૮.

૫. એજન.

શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા થાય છે તે શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાસિ, જે શક્તિથી ભાષા નો વ્યવહાર થાય છે તે ભાષા પર્યાસિ, અને જે શક્તિથી મનનો વ્યાપાર થાય છે તેને મન: પર્યાસિ કહેવામાં આવે છે. એકેન્દ્રિય એવા સ્થાવર જીવોમાં પ્રારંભની ચાર પર્યાસિઓ - અર્થાત્ આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાસિઓ હોય છે. દ્વીન્દ્રિય થી ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં મનને બાદ કરતાં બાકીની પાંચ પર્યાસિઓ હોય છે. પંચેન્દ્રિય જીવોમાં સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એવા બે પ્રકાર છે. જેમને મન નથી હોતું તેવા પંચેન્દ્રિય જીવો અસંજ્ઞી ગણાય છે અને તેમને મન સિવાયની ઉપરની પાંચ પર્યાસિઓ હોય છે, જ્યારે સંજ્ઞી જીવોને ઉપર જણાવેલી છ પર્યાસિઓ હોય છે.^૬

(૨) મોક્ષમાર્ગી આચારવ્યવસ્થા

આ જીવવિચારણાને લક્ષમાં રાખીને મનુષ્યને કર્મોના બંધનમાંથી છોડાવી મોક્ષમાર્ગે વાળવા તથા અંતે નિર્વાણ પ્રાપ્તિ કરાવવા માટે જૈન તીર્થંકરોએ એક વિશિષ્ટ આધ્યાત્મિક માર્ગ પ્રવર્તાવ્યો જેને આપણે ‘જૈનધર્મ’ તરીકે ઓળખીએ છીએ. કર્મબંધનને લીધે જ જીવ જન્મમરણની ઘટમાળમાં ફસાયેલો રહે છે. અને કર્મબંધનમાંથી છૂટવા માટે જીવે કષાયોમાંથી મુક્ત કરવા ધોર તપશ્ચર્યા જરૂરી છે. આ તપશ્ચર્યાના માર્ગે જીવને ક્રમશઃ વધુને વધુ તીવ્રતાની કક્ષાએ પ્રવૃત્ત કરવા ગૃહસ્થધર્મનાં ચારવ્રતો અને સાધુધર્મનાં પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવાની વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં આવી છે. ગૃહસ્થ માટેનાં ચાર વ્રતોમાંના પ્રથમ પાંચ ‘અણુવ્રત’ અથવા સૂક્ષ્મ કહેવાય છે, કારણ કે તે સાધુઓનાં પાંચ મહાવ્રતોની તુલનાએ ઘણાં અલ્પ અથવા સ્થૂળ છે. ગૃહસ્થોનાં આ અણુવ્રતો છે :- સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત, સ્થૂળ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત, સ્થૂળ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત, સ્થૂળ મૈથુન વિરમણ વ્રત અને સ્થૂળ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રત ; જ્યારે સાધુઓનાં પાંચ મહાવ્રતો છે :- અર્હિસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ.

આ પાંચ મહાવ્રતો અને ગૃહસ્થ માટેનાં થોડીક અનિવાર્ય છૂટછાટવાળાં આ જ મહાવ્રતોનાં પાંચ અણુવ્રતો જૈન ધર્મના પ્રાણરૂપ છે. આ પાંચ મહાવ્રતોના

૬. એજન, પૃ. ૭૯-૮૦.

અનુષંગે બાકીનાં સાત વ્રતો પ્રયોજાયાં છે, જેમાંનાં દિગ્વ્રત, ભોગોપભોગ વિરમણ વ્રત અને અનર્થદંડ વિરમણ વ્રત, એ ત્રણ ગુણવ્રતો કહેવાય છે, કેમકે પાંચ અણુવ્રતોને તે સહાયરૂપ નીવડે છે, જ્યારે છેલ્લાં ચાર અર્થાત્ સામાયિકવ્રત, દેશાવગાસિકવ્રત, પૌષધવ્રત અને અતિથિસંવિભાગવ્રત, શિક્ષાવ્રતો કહેવાય છે, કેમકે તે રોજબરોજ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.^૭

જે ગૃહસ્થ શ્રાવક આ વ્રતોને સ્વીકારે છે તે શ્રાવક કહેવાય છે, અને પછી ઉત્તરોત્તર એના પાલનમાં સ્થૂલતાથી વધુને વધી સૂક્ષ્મતા આપે છે ત્યારે અંતે તે સાધુ કક્ષાએ પહોંચે છે. આ માર્ગે પ્રયાણ કરી, સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રના બઢે કર્મોના ક્ષય કરી કર્મબંધનોમાંથી છૂટકારા રૂપ નિર્જરા પ્રાપ્ત કરી, ક્રમશઃ શુદ્ધતમ આત્મભાવને પ્રાપ્ત કરી, અંતે જીવ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે. જીવવિચારણાનું અંતિમ લક્ષ નિર્વાણ છે, જે મનુષ્ય માત્રનું આ સંસારમાં ચરમ ધ્યેય છે.

જૈનધર્મમાં આ ચરમ ધ્યેયના અનુષંગે સર્વસામાન્ય જૈન ગૃહસ્થ માટે જે વ્રતો પ્રબોધવામાં આવ્યાં છે તેમાંનું પ્રથમ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત આહારને ક્ષેત્ર સાથે સીધું સંકળાયેલું છે, કારણકે તેના પાયામાં અહિંસા એ પ્રથમ મહાવ્રત રહેલું છે. આ મહાવ્રતનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે, પણ આહારના ક્ષેત્રે નિરપરાધી જીવોની હિંસાનો ત્યાગ એમાં સમાવિષ્ટ થયો છે એ દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત વિષય સાથે એનો સંબંધ રહેલો છે.

અહિંસાના અનુષંગે જૈનધર્મમાં દયાને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે. દાન, શીલ, તપ, ભાવ, પરોપકાર વગેરે જેટલી પણ શુભ ક્રિયાઓ છે તે બધાનું મૂલ્ય દયા જ છે, તેથી તે ધર્મની જનની કે મૂળ ગણાઈ છે. અહિંસા અને દયા વચ્ચે ઘણો ફરક છે. કોઈ જીવને હેરાનગતિ ન પહોંચાડવી, મારવો નહિં, સતાવવો નહિં, તેના હૈયાને દુઃખ ન પહોંચાડવું એ ‘અહિંસા’ છે. પરંતુ દયા એ અંતઃકરણનો ભાવ છે. એવો ભાવ જેના હૃદયમાં હોય એ જ અહિંસાનું સેવન કરી શકે. દુઃખીને દેખીને આપણા હૃદયમાં દર્દ થાય અથવા મારી ક્રિયાથી બીજાને દુઃખ

થશે એવો વિચાર થવો તેને દયા કહે છે. જૈન શાસ્ત્રોમાં દયાના આઠ પ્રકાર ગણાવ્યા છે : દ્રવ્યદયા, ભાવદયા, સ્વદયા, પરદયા, સ્વરૂપદયા, અનુબંધદયા, વ્યવહારદયા અને નિશ્ચયદયા. આમાંથી દ્રવ્યદયા, સ્વદયા,^૮ પરદયા અને સ્વરૂપદયાનો સીધી કે આડકતરી રીતે આહારક્ષેત્ર સાથે સંબંધ આવે છે.

(૩) આહારનું પ્રયોજન, પ્રકારો અને માનવશરીર માટેની તેની જરૂરિયાત

આહારનું પ્રયોજન કેવળ પેટ ભરવા પૂરતું, તંદુરસ્તી જાળવવા પૂરતું કે સ્વાદ સંતોષવા પૂરતું જ નથી, બલ્કે મન અને ચારિત્ર્યનો વિકાસ કરવાનું પણ છે. ‘જેવો આહાર તેવો ઓડકાર’ અથવા ‘જેવો આહાર તેવો મનુષ્ય’ એ કહેવતો આજના જમાનામાં પણ મનુષ્યને લાગુ પડે છે. માણસનો વિવિધ પ્રકારના ખોરાકનો શોખ તેની વર્તણૂક અને ચારિત્ર્યનો સૂચક બની રહે છે. તેથી આપણા ખોરાકનો ઉદ્દેશ એવો હોવો જોઈએ કે જેથી આપણે જે ખોરાક ખાઈએ તે આપણા શારીરિક, નૈતિક, સામાજીક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિને ઉપકારક બને અને સ્નેહ, વાત્સલ્ય, દયા, અહિંસા, શાન્તિ અને એવા બીજા સદ્ગુણોનો પોષક બની રહે.^૯

આપણા આહારના પ્રકારો એવા હોવા જોઈએ જેમાંથી ઊર્જા, સ્વાસ્થ્ય અને ઉષ્મા ઉત્પન્ન થાય. આ માટે આપણા ખોરાકમાં પ્રોટીનો, શર્કરા, વિટામિનો, ખનિજો અને તૈલી પદાર્થો પૂરતા પ્રમાણમાં હોવા જોઈએ જેથી સારી ગુણવત્તાવાળા નવા કોશો અને લાલ રક્તકણો સતત ઉત્પન્ન થતા રહે. આપણા શરીરમાંના બધા જ કોશો તથા પેશીઓ છ મહીનામાં સાવ જ બદલાઈ જાય છે અને નવી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.^{૧૦} આપણા શરીર અને એમાંના ફેરફારોનો આધાર આપણા ખોરાક પર હોય છે. વઢી આપણો ખોરાક એવો હોવો જોઈએ જેનાથી આપણા શરીરની રોગ-પ્રતિકારક સંરક્ષણ વ્યવસ્થા સચવાઈ રહે અને મજબૂત બને, અને એમાં રોગકારક તથા સ્વાસ્થ્ય વિનાશક તત્ત્વો સદંતર હોવાં જોઈએ. આ માટે કુદરતે

૮. એજન, પૃ. ૬૧-૬૨.

૯. અગ્રવાલ ગોપીનાથ - વેજીટેરિયન ઑર નૉન-વેજીટેરિયન ; યૂઝ ઑર સેલ્ફ (અંગ્રેજી), જૈન બુક એજન્સી, ન્યુ દિલ્હી, પાંચમી આવૃત્તિ, ૧૯૯૧, પૃ. ૫.

૧૦. એજન.

અનેક પ્રકારનાં અનાજ, ફલો, કાષ્ઠફલો, કરિયાણાં, શાક-પાંદડાં વગેરે સરજ્યાં છે, જેમાં પૂરતા પ્રમાણમાં પોષક તત્ત્વો રહેલાં હોય છે. સામાન્યતઃ પુરુષને રોજ ૨૩૫૦ થી ૨૭૦૦ કેલરી, સ્ત્રીને ૧૮૦૦ થી ૨૧૦૦ કેલરી, છોકરાને ૨૪૦૦ કેલરી અને છોકરીને ૨૦૫૦ કેલરી ખોરાક જરૂરી હોય છે. આ માટે અનાજમાંથી ૧૩૮૪, દ્વિદલમાંથી ૨૦૯, શાક-પાંદડાંમાંથી ૪૮, કંદમૂલમાંથી ૭૨, ફલોમાંથી ૨૪, દૂધમાંથી ૧૬૮, તેલિબીયામાંથી ૨૨૫ અને સાકરમાંથી ૧૨૦ એમ કુલ મળીને ૨૨૫૦ કેલરી મળી રહે છે.^{૧૧}

ઘણા માણસો ભૂખમારાને બદલે વધુ પડતા ખોરાકથી જ મરતા હોય છે. વધુ પડતું ખાવા કરતાં થોડુંક ઓછું - પેટ થોડુંક ખાલી રહે તેવી રીતે, ઋનોદર રહીને, ખોરાક લેવો જોઈએ. આપણે જીવવા માટે ખાવું જોઈએ નહીં કે ખાવા માટે જીવવું. આ માટે જેટલા ખોરાકની ભૂખ હોય તેનાથી થોડુંક ઓછું ખાવું જોઈએ. જે લોકો ભૂખ કરતાં વધુ પડતું ખાય છે તેઓ સ્થૂલતા, આલ્સ, અપચો, કબજીયાત અને બીજા રોગોના ભોગ બને છે. મોટા ભાગના રોગોનું કારણ વધુ પડતી ટ્રાણીપીણી જ હોય છે.^{૧૨}

ભૂખ દરેક માણસને વ્યાકુલ કરી મૂકે છે અને માણસને કુમાર્ગે વાળે છે. પળ શરીરની ભૂખ સીમિત હોય છે, અને થોડાક ખોરાકથી તૃપ્ત થઈ શકે છે. કદી ન સંતોષાય તેવી ભૂક તો મનની હોય છે. એને જેટલી સંતોષો એટલી વધુ ભડકે છે અને તે કુટેવોમાં પરિણામી છેતરપીંડી, બીક, તનાવ, ગુસ્સો, ધિક્કાર વગેરેમાં પરિણમે છે.^{૧૩}

જૈન ધર્મમાં અહિંસાની પ્રધાનતાને લીધે જીવહિંસાનો સદંતર નિષેધ હોવાથી માંસાહારને કોઈજ અવકાશ નથી. તેથી જો આજના વૈજ્ઞાનિક યુગને લક્ષમાં રાખી, મનુષ્યના શરીરની શાકાહારી પ્રાણીઓ જેવી જ સંરચના છે.^{૧૪} માંસાહારી પ્રાણીઓ જેવી નથી જ. એ વૈજ્ઞાનિક હકીકતને લક્ષમાં રાખી જૈનધર્મના એક

૧૧. એજન, પૃ. ૬.

૧૨. એજન, પૃ. ૬-૭.

૧૩. એજન, પૃ. ૭.

૧૪. એજન, પૃ. ૮-૯.

માત્ર સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતનો જ સ્વીકાર આવતી એકવીસમી સદીમાં સર્વાનુમતે સ્વીકાર થાય તો જગતમાંના ઘણા રોગોના મૂળ નાબૂદ કરી શકાય. આજનું શરીરવિજ્ઞાન સ્પષ્ટ જણાવે છે કે શાકાહારી પ્રાણીઓના દાંત સપાટ જડબામાં બેસેલા હોય છે, અને તેના નખ માત્ર ફળ ફૂલ ચૂંટી શકે તેવા જ હોય છે, જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓના દાંત અને નખ અળીદાર અને પ્રાણીઓનાં શરીરોને ફાડી નાખે એવા મજબૂત હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓનું નીચેનું જડબું ઉપરનીચે અને ડાબેજમણે હાલી ચાલી શકે છે જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓનું નીચેનું જડબું માત્ર ઉપરનીચે હાલી શકે છે. શાકાહારી પ્રાણીઓની જીભ નરમ અને સુંવાળી હોય છે, જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓની જીભ લાંબી અને ખરબચડી હોય છે અને પાણી બહાર નીકળે છે. શાકાહારી પ્રાણીઓનાં આંતરડાં તેના ધડ કરતાં બારગણાં લાંબા હોય છે જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓનાં આંતરડા તેમના ધડ કરતાં છ ગણા લાંબા હોય છે. આમ માંસાહારી પ્રાણીઓનાં આંતરડા પ્રમાણમાં વધુ ટૂંકા હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓ કરતાં માંસાહારી પ્રાણીઓનાં યકૃત અને મૂત્રશય પ્રમાણમાં વધુ મોટા હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓ કરતાં માંસાહારી પ્રાણીઓના જઠરમાં પડતા પિત્તરસમાં હાઇડ્રોક્લોરિક તેજાબનું પ્રમાણ દસ ગણું વધારે હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓના મુખમાંની લાલ આલકલી તત્ત્વ ધરાવે છે, જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓના મુખની લાલ તેજાબ તત્ત્વ ધરાવે છે. શાકાહારી પ્રાણીઓના લોહીમાં ઊંચું બ્લડ બી.એચ. હોય છે અને આલકલી તરફી વલણ હોય છે, જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓના લોહીમાં નીચું બ્લડ બી.એચ અને તેજાબ તત્ત્વ તરફી વલણ હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓ કરતાં માંસાહારી પ્રાણીઓનું રક્ત-લિપો-પ્રોટીન જુદા પ્રકારનું હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓ કરતાં માંસાહારી પ્રાણીઓની ઘ્રાણેન્દ્રિય ખૂબ પ્રબળ, અને આંધ્રો રાત્રે જોઈ શકનારી તથા ખૂબ ચમકતી હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓની તુલનાએ માંસાહારી પ્રાણીઓનો અવાજ ઘણો રૂક્ષ અને ભયપ્રદ હોય છે. શાકાહારી પ્રાણીઓને જન્મતાં જ સાધારણ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે માંસાહારી પ્રાણીઓની દૃષ્ટિ જન્મ પછી અઠવાડીયા સુધી લગભગ શૂન્ય હોય છે. આ બધાં વૈજ્ઞાનિક તથ્યો લક્ષમાં લેતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે મનુષ્ય કુદરતી રીતે મૂલતઃ શાકાહારી પ્રાણી છે. અને પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ

આ કારણે જે સંસ્કારી મનુષ્ય માટે માંસાહારનો નિષેધ કર્યો છે. જૈનધર્મ તો આજના બધા ધર્મોમાં આહારના ક્ષેત્રે સૌથી વધુ વૈજ્ઞાનિક હોવાથી આગામી એકવીસમી સદીમાં તેણે પ્રબોધેલું માત્ર એક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત જ સર્વાંશે સર્વ દેશોમાં સ્વીકાર પામે તો પણ જગતમાં મંગલમયતા વ્યાપી રહે, તો બીજાં વ્રતો સ્વીકાર પામે તો મંગલમયતામાં કેટલી બધી વૃદ્ધિ પામે તેની કલ્પના જ આપણને આનંદવિભોર કરી મૂકે તેમ છે. આ દૃષ્ટિએ ‘સર્વે ભવન્તુ સુખિનઃ.....’ એ માંગલિક ભાવનાને પ્રત્યક્ષ જીવનમાં સાકાર કરવા માટે જૈનધર્મની જીવવિચારણા ખૂબ મહત્ત્વનો ફાળો આગામી સદીમાં આપી શકે તેમ છે.

